

Utamaduni Mahuluti katika Ushairi wa Kithaka wa Mberia: Mtazamo wa Baadaukoloni

Samson Ontiri Ongarora
Chuo Kikuu cha Nairobi

Ikisiri

Kabla ya kuja kwa Waarabu, wamishenari na wakoloni nchini Kenya, Afrika Mashariki na bara la Afrika kwa jumla, wenyeji walikuwa na mila na tamaduni zao. Waarabu, wamishenari na wakoloni walipoingia, tamaduni na mifumo ya maisha ilibadilika. Waarabu walikuja kufanya biashara na kueneza dini ya Kiislamu miongoni mwa wenyeji. Wamishenari vilevile walileta mafunzo mageni kupitia dini ya Kikristo. Baadhi ya wenyeji waliasi tamaduni na mila zao na kupokea mafunzo ya dini ya kigeni. Wakoloni walipokuja, walileta elimu ya kigeni, iliyofundishwa kwa lugha yao; waliendeleza utumwa na kunyakua mashamba licha ya kudhibiti njia kuu za uchumi. Aidha, walileta mifumo mipya ya sheria na kudhihirisha ubaguzi wa rangi kwa sababu ya mila, tamaduni na mienendo yao ya maisha. Kutokana na ujio na maingiliano ya wageni hawa na wenyeji, athari nyingi za kigeni zilianza kuonekana kama vile unyanyasaji wa kiuchumi, unafiki wa kidini, ukahaba na utumwa. Mambo haya yote yalichangia kuibuka kwa utamaduni mahuluti. Vipengele hivi vya utamaduni wa kabla ya ukoloni, wakati wa ukoloni na baada ya ukoloni ndivyo vinaonyesha kuwa utamaduni mahuluti unaweza kuwa mzuri na vilevile mbaya. Katika uchanganuzi huu, udhihirishaji wa athari za utamaduni mahuluti katika ushairi wa Kithaka wa Mberia na namna unavyodhihirika katika jamii ya leo umejadiliwa kwa misingi ya nadharia ya baadaukoloni. Katika makala haya, tunachanganua suala la utamaduni mahuluti kama linavyojitokeza katika baadhi ya mashairi ya Kithaka wa Mberia katika diwani za Mchezo wa Karata (1997), Bara Jingine (2001), Redio na Mwezi (2005) na Msimu wa Tisa (2007).

Maneno Muhimu: *Utamaduni Mahuluti, Baadaukoloni, Usenge, Elimu ya Kigeni na Ukoloni Mamboleo*

Utangulizi

Utamaduni mahuluti ni mojawapo ya dhana muhimu katika nadharia ya baadaukoloni. Kulingana na Wamitila (2002), utamaduni mahuluti ni mchanganyiko wa tamaduni, usilimishaji na marekebisho ya mitindo ya kitamaduni ya watu weusi au watawaliwa kutoka kwa Wazungu. Umahuluti unaweza kuwa wa kijamii, kisiasa, kiisimu, kidini na kadhalika. Kwa upande mwingine, baadaukoloni ni uchunguzi wa athari za ukoloni kwenye tamaduni na jamii. Kwa mujibu wa Wafula na Njogu (2007), uchunguzi wa baadaukoloni unahusu namna mataifa ya Ulaya yalivyotawala na kudhibiti tamaduni za ulimwengu wa tatu na namna makundi hayo yameitikia na kupinga nyanyaso hizo.

Uchanganuzi wa Utamaduni Mahuluti katika Ushairi wa Kithaka wa Mberia

Masuala yanayohusu utamaduni mahuluti ambayo tunayashughulikiwa katika makala haya na namna unavyojitokeza katika ushairi wa Kithaka wa Mberia ni pamoja na ubepari, ukahaba, uasherati na usenge, vileo na mihadarati, ubaguzi, unafiki wa kidini na elimu ya kigeni. Hivyo, tutaanza na ubepari kama ilivyo hapa chini.

Ubepari katika Jamii

Ubepari ni mfumo wa kiuchumi unaowezesha watu wachache kumiliki rasilimali na njia kuu za uchumi wa nchi. Kwa sababu hiyo, watu wengi ambao hawana mali hulazimika kufanya kazi kwa mabwanyenye ili kujimudu kimaisha. Mabwanyenye ambao ndio watu wa tabaka la juu huongozwa na ubinafsi katika kunyonya jasho la wafanyakazi. Mabwanyenye hao wanakosa kuwalipa wafanyakazi ujira unaolingana na kazi wanayoifanya. Kwa sababu hiyo, wafanyakazi wanateseka. Hali hii ni athari moja ya ukoloni. Hivi ndivyo wakoloni waliwanyanasa Waafrika kwa kuwafanyisha kazi za sulubu

kwa muda mrefu bila kuwapatia malipo yaliyowiana na kazi walizofanya. Unyonyaji huu upo katika jamii za leo kama anavyodokeza Kithaka wa Mberia katika ushairi wake.

Kithaka wa Mberia anaeleza namna matajiri wanavyojilimbikizia mali na utajiri na kuwakandamiza wanyonge lakini hakuna wa kuwatetea. Kwa mfano, katika shairi “Wimbo wa Mkulima” (uk. 9) katika diwani ya *Mchezo wa Karata* anaonyesha vile wakulima wanajitahidi kufuga mifugo na kukuza mimea mashambani lakini mazao yao yanafaidi wasiofuga na wasiolima na kuwatemea mate wakulima. Hali hii inashuhudiwa wakati wakulima wa majani chai, kahawa, mahindi pamoja na wafugaji wa ng’ombe wa maziwa wanapolalamika kuhusu malipo duni. Wanahisi kuwa serikali haiwajali japo wanafanya kazi muhimu ya kulisha taifa. Vilevile, ujumbe sawa na huu unapatikana katika shairi “Nyuki, Ndege na Nyegere”(uk.10). Nyuki wanasumbuka kutafuta mbelewele ili kutengeneza asali. Lakini wanapotengeneza asali hiyo, nyegere na ndege ambao hupenda asali huiba asali yao kutoka mzingani. Hii ni sitiari inayodhihirisha tabia ya mabepari wanaonyonya jasho la wafanyakazi. Huu ni ukandamizaji wa kiuchumi. Isitoshe, dhuluma za unyonyaji zinaonekana katika shairi “Tajiri wa Lulu” (uk. 16). Tajiri wa lulu ambaye hataki ngozi yake iharibike, aogopaye maji ya matope na asiyetaka kuchafua nguo zake ndiye mmiliki wa makasha ya lulu. Mshairi anauliza:

Wewe uogopaye maji ya chumvi
Ngozi yako nyororo isiharibike,
Wewe ukwepaye maji ya matope
Unadhifu wako usipungue
Lulu makasha – makasha
Umekuwaje mmiliki? (uk. 16)

Katika shairi “Mfanyakazi Mahakamani” (uk. 22), mshairi anaeleza juu ya mfanyakazi kiwandani anayefanya kazi ya sulubu. Lakini kinaya ni kwamba ujira anaolipwa haulingani na kazi anayofanya. Mfanyakazi huyu anapelekwa kortini na mwajiri wake wakati anapolalamika alipwe mshahara unaotoshana na kazi aifanyayo. Mfanyakazi huyu anaambiwa kuwa amezua ubishi na hivyo anahukumiwa kifungo cha miaka mitatu ili kuwa funzo kwa wengine. Mfanyakazi huyu anawakilisha wafanyakazi wengi ambao wanadhulumiwa na waajiri wao. Wananyimwa ujira wao unaofaa kuwiana na kazi wafanyazo kupitia hukumu zisizo za haki mahakamani. Hali kama hii inashuhudiwa katika nchi nyingi, wakati walimu, madaktari na wafanyakazi wa kampuni mbalimbali wanapogoma kudai nyongeza ya mishahara. Mshairi anasema:

Mavune ya mwili
Na machovu ya akili
Yatiwe upande mmoja
Nao upande wa pili
Utiwe ujira wetu
Hadi mikono ya ratili
Ilingane uzani (uk. 22)

Katika shairi “Kiwambo cha Televisheni” (uk. 37) katika diwani ya *Mchezo wa Karata*, mwandishi anaonyesha matabaka mawili katika jamii yanayowakilishwa na wahusika wawili ambao ni Sauti 1 na Sauti 2. Mhusika Sauti 1 anawakilisha tabaka la wanyonge wanaodhalilishwa ilhali mhusika Sauti 2 anawakilisha tabaka la matajiri. Tabaka la matajiri linawanyonya watu maskini. Mshairi analalamika:

SAUTI 1: Kwa nini
 Nuru ya miale ya jua
 Ikumulikie maisha pekee
 Wakati nilipo
 Giza larindima ja radi?

SAUTI 2: Ni-ni-no!
Ni-ni-no!

SAUTI 1: Kwa nini
Maji yatokayo angani
Yakufaidi shamba pekee
Wakati nilimapo
Ukame wasongoa ardhi shingo?

III

SAUTI 1: Kugeuzwa yonda
Nimekataa, katakata!
Mali ya mama
Ni haki yangu
Ni haki yako
Basi ya kugawa
Baina yetu (kur. 37 – 39)

Mhusika wa 1 yaani Sauti 1 katika shairi hili “Kiwambo cha Televisheni’ ambaye anawakilisha watu maskini amejawa na ghadhabu anapomuuliza maswali Mhusika wa 2 yaani Sauti 2 ambaye anawakilisha matajiri. Mhusika wa pili naye anajibu maswali hayo kwa kiburi huku amekodoa macho. Kuna ubishi kati ya tajiri na maskini kuhusu umuhimu wa usawa na haki baina yao. Matajiri wanapenda kuwatumia watu maskini wawafanyie kazi. Wafanyakazi wanapohisi kuwa wanadhulumiwa, wanaanza kudai haki ya malipo sawa na mazingira mazuri ya kufanyia kazi jambo ambalo linawakasirisha matajiri. Matajiri hao wanawachukulia hatua za kuwafuta kazi au kuwapeleka kortini ambapo wanahukumiwa hukumu isiyu ya haki.

Kupitia suala hili la ubepari, kanuni mojawapo ya nadharia ya baadaukoloni katika (Hall 2001) kuwa nguvu za upanuzi na ulafi wa kiuchumi zilizoonekana katika historia ya ubeberu na ukoloni inajitokeza bayana. Vitendo vya utumwa, unyanyasaji na uporaji wa mali vinashuhudiwa katika jamii za Kiafrika leo hii. Mshairi anatetea wanyonge kwa kumulika madhila wanayotendewa wafanyakazi wanaofanya kazi katika mazingira mabaya na kulipwa mishahara duni.

Ukahaba, Uasherati na Usenge katika Jamii

Ukahaba ni tabia ya mwanamke kushiriki mapenzi kama njia ya kujiruzuku. Uasherati nao ni kitendo cha kushiriki mapenzi na mtu kwa nia ya kuridhisha hisia za kimwili tu bila nia ya kutafuta pesa. Kwa upande mwingine, usenge ni hali ya mwanamume kufanya mapenzi na mwanamume mwenzake. Suala la ukahaba linapatikana katika diwani ya *Bara Jingine* ambapo kuna mashairi kama “Mimi Monika” (uk. 37), “Wanabiashara Barabarani” (uk. 43) na “Mwashi Mahiri” (uk. 45). Suala la uasherati linabainika katika diwani ya *Redio na Mwezi* katika mashairi: “Msimu wa Kaburi!” (uk. 3), “Mgeni Katili” (uk. 4), “Biringanya na Matikiti” (uk. 28), “Vituko Mjini” (uk. 40) na “Matumizi Mengine” (uk. 41). Katika diwani ya *Msimu wa Tisa* kuna mashairi “Miche Pweke I” (uk. 54) na “Miche Pweke II” (uk. 55). Tabia ya usenge inapatikana katika diwani ya *Redio na Mwezi* katika shairi “Dude – Dubwana Mahakamani” (uk. 32).

Mwingiliano na wageni, tamaduni hasa za kimagaribi na mfumo mpya wa maisha umechangia ukahaba, uasherati na usenge kuonekana mambo ya kawaida katika jamii ya leo. Vitendo hivi vinachangia kuvunjika kwa ndoa nyingi, dhuluma za kinyumbani zinazoumiza na kusababisha vifo, kusambaa kwa magonjwa ya zinaa pamoja na ugonjwa hatari wa ukimwi. Katika diwani ya *Bara Jingine*, shairi “Mimi, Monika” (uk. 37) linahusu maisha ya mwanamke anayeteseka akifanya ukahaba na wanaume wengi kwa kipindi cha miaka kumi ili kujikimu kimaisha. Anajikuta kwenye nyumba za mawe, vyumba vya hoteli na sakafu za polisi. Wakati mwingine halipwi na wateja wake. Athari moja ya kitendo cha ukahaba siku hizi ni vifo vinavyotokana na maambukizi ya ugonjwa wa ukimwi. Aidha, wanawake wanapata mimba na kuzaa watoto nje ya ndoa. Kwa wanawake, ukahaba ni njia ya kujitafutia riziki lakini kwa wanaume ni njia ya kujistarehesha na kujifurahisha. Hata hivyo, katika shairi hili, mwanamke huyu hafanyi hivyo kwa kupenda bali kwa sababu ya hali ngumu ya

kiuchumi na ndio maana amevumilia mateso mengi kwa miaka mingi. Ajabu ni kwamba utamaduni huu mgeni kiwakati unaruhusiwa na kuonekana kama jambo la kawaida katika jamii. Mshairi anasema:

Kama mlango wa umma
Nimeguswa na viganja milioni,
Kama jumba la mikutano
Nimetembelewa na halaiki ya watu
Kutoka kila pembe ya ulimwengu (uk. 37)

Katika shairi “Wanabiashara Barabarani” (uk. 43) katika diwani ya *Bara Jingine*, msanii vilevile anaeleza kinagaubaga chanzo cha ukahaba miongoni mwa kina dada ambao hurandaranda kwenye barabara za miji wakiendeleza biashara haramu hasa nyakati za usiku. Kwa mujibu wa mshairi, uvivu wa kutotia bidii masomoni na kukata tamaa ndiko kunawachochea baadhi yao kushiriki utovu huu wa kimaadili. Hata hivyo, wengine wanajipata wakifanya biashara hii baada ya kudhulumiwa kimapenzi na jamaa zao wa karibu kama vile baba, ami, jirani na wengine ambao si jamaa wa karibu bali wahuni.

Mbali na kumulika ukahaba kama njia ya kujitafutia riziki kwa njia ya mkato, mshairi anaangazia uasherati. Haimanishi kuwa uovu huu haukuwepo miaka mingi iliyopita lakini ilivyo sasa ni kuwa visa vingi vinaonekana bayana ambapo watu hufumaniwa ndani ya magari, vichakani, ofisini, nyumba za wenyewe na kwenye madanguro wakiendeleza uovu huu si mchana si usiku. Visa hivi vimekuwa ni mambo ya kawaida. Ajabu ni kwamba hata vijana wameshika mkondo huo. Kwa sababu hiyo, mtunzi anaonekana kukerwa na jambo hili kwa vile analaani na kukemea vitendo kama hivi.

Kunayo mashairi kadha katika diwani ya *Redio na Mwezi* yanayogusia suala la uasherati. Kwa mfano, katika shairi “Biringanya na Matikiti” (uk. 28) mshairi anawatahadharisha wanawake na wanaume dhidi ya kushiriki mapenzi nje ya ndoa kiholela kwa sababu kuna hatari ya kuangamia kutokana na ugonjwa wa ukimwi. Wanaume na wanawake walio kwenye ndoa hawafai kushiriki mapenzi nje ya ndoa kwa sababu wanaweza kuambukizwa ugonjwa wa ukimwi. Wakiambukizwa ugonjwa wa ukimwi wataangamia waache watoto mayatima. Mshairi anasema:

Wanawake simile! Dunia imechafuka!
Sumu imemwagikia Bustani ya Edeni
Biring’anya zinazosisimua ndoto
Msizitamani mkazikimbilia kwa pupa:
Mumo humo mna ndwana za mauti!

Wanaume habedari! Kaburi zinanyemelea!
Kutangatanga ovyoovy katika Bustani
Mkila vipande vitamutamu vya matikiti
Ni kujitia kitanzi cha waya wa chuma:
Matikitini kimejificha chambo cha mauti! (uk. 28)

Ujumbe huu wa uasherati na matokeo yake unapatikana vilevile katika shairi “Msimu wa Kaburi!” (uk.3). Mshairi anaeleza vile mtu hushawishika kujiingiza katika uasherati, huambukizwa ukimwi, ishara za ugonjwa wenyewe na hatima ya kifo kwa mhasiriwa. Mshairi, vilevile anakerwa moyoni na ugonjwa wa ukimwi unaoenezwa kupitia uasherati. Ugonjwa huu unaathiri watu wote: maskini, wataalamu, mawaziri, wabunge na wanajeshi miongoni mwa wengine wengi. Anatoa ujumbe huu katika shairi “Mgeni Katili” (uk. 4) akirejelea ugonjwa wa ukimwi katika diwani ya *Redio na Mwezi*. Kupitia kwa maelezo ya kuogofya, anaonyesha vile mhasiriwa anakonda na kuwa na sura ya kutisha kabla ya kufa. Mshairi anasema:

Mjanja, unawazuzua wanawake na wanaume
Unawarai kwa asali uliochanganya na sumu
Unawaleweshwa kwa sumaku ya maumbile
Kisha, unawakamua kila tone la uhai

Na kuwatupa kaburini wakavu kama kuni (uk. 4)

Katika shairi “Matunda Haramu” (uk. 39) mshairi anaonyesha bayana udanganyifu wa wanandoa katika kufanya mapenzi nje ya ndoa licha ya kuvishana pete kama ishara ya mapenzi na ndoa thabiti. “Matunda haramu” ni kule kushiriki mapenzi na mtu asiye mke au mume wako kihalali. Anasisitiza kuwa huu ni usaliti mkubwa.

Kwa mujibu wa mshairi, visa vya uasherati siku hizi vinatendwa hata mahali ambapo hapastahili ili kutosheleza hisia za kimwili. Kwa mfano, katika shairi “Vituko Mjini” (uk. 40) anakejeli kitendo hiki anaposema kuwa huwa kinafanyika ofisini kwenye mazulia wakati wa jioni na ndani ya magari yaliyoegehsa kando ya barabara usiku. Msanii anazungumzia kitendo hiki kwa njia ya kejeli:

Nakuonya, nakukanya
Baada ya watu kuhama
Kutoka mijengo ya jiji
Milango ya ofisi
Usiifungue kwa kasi
Kwani, ewe usiyejua
Utagutushwa na pepo
Wakicheza chakacha
Kwenye mazulia! (uk. 40)

Vitendo vya uasherati vilevile vinazungumziwa na mshairi katika shairi “Matumizi Mengine” (uk. 41). Watu wanazima kiu zao za mapenzi kwenye mazulia ya ofisi, mito ya kukalia viti vya ofisi na viti vya magari ambapo uchafu wa ngono huweza kuonekana. Msanii anaeleza:

Nyakati za nyuma
Mazulia ya ofisi
Kamwe sikuyashuku...

Nyakati za nyuma
Matakia ya ofisi
Abadani sikuyaogopa...

Nyakati za nyuma
Viti vya magari
Havikunighasi moyo ...

Kumbe nilidanganyika
Rangi za chakacha
Zimetambalia huko
Kama mitambazi
Ya matango (uk. 41).

Mbali na uasherati, tabia nyingine inayomkera mshairi ni usenge. Msimamo wa dini ya Kiislamu na Kikristo ni kuwa mwanamume anafaa kujuana kimwili na mtu wa jinsia ya kike. Aidha, mila na tamaduni za Kiafrika hazikuruhusu wala hazijuruhusu kitendo kama hiki miongoni mwa wanaume. Lakini, kitendo hiki kimepuuzwa kwani siku hizi mwanamke kwa mwanamke au mwanamume kwa mwanamume hushiriki mapenzi. Ni jambo ambalo limeanza kuonekana wazi katika jamii za leo kwa sababu ya mwingiliano wa tamaduni za kigeni. Msanii anaeleza kwenye shairi “Dude-Dubwana Mahakamani” (uk. 32) katika diwani ya *Radio na Mwezi* namna mwalimu wa dini alivyowalawiti wanafunzi wadogo wa kiume. Kisa hicho kilisababisha mwalimu huyo kufikishwa mahakamani ili kufunguliwa mashtaka. Watu waliofika mahakamani wanashangazwa na maelezo ya watoto kuhusu unyama aliowatendea mwalimu wao wa dini. Mshairi anaeleza:

Mahakamani, siku ya ukweli kujiri
Watoto walieleza yaliyowakumba
Kinyume cha sheria na haki
Kinyume cha maumbile na miiko,

Walimvua mwalimu kofia na kanzu (uk. 32)

Mtunzi anaeleza kuwa mwalimu huyu ni shetani, nduli, msaliti wa dini na imani licha ya kuwa ni mchafuzi wa maadili na mienendo. Anamlinganisha na kidutu yaani uvimbe mdogo unaotokea kwenye ngozi ya mtu. Kwa hivyo, kitendo cha mwalimu huyu ni cha aibu kulingana na utamaduni wa jamii hasa za Kiafrika.

Matumizi ya Vileo na Mihadarati katika Jamii

Katika jamii za Kiafrika, vileo kama “busaa” na chang’aa vilitumiwa na wanaume na wanawake wazee kama njia ya kujiburudisha baada ya kazi au wakati wa sherehe. Kulikuwa na sheria zilizodhibiti matumizi ya vileo dhidi ya makundi fulani kama vijana na wanawake wachanga. Lakini hali sivyo tena katika jamii ya leo. Wanawake, wasichana na wavulana hasa wanafunzi wanashiriki katika ulevi, uvutaji wa bangi na sigara bila kujali. Kulingana na mshairi, baadhi ya wazazi wanashiriki na wana wao katika unywaji wa pombe badala ya kuwashauri na kuwakemea dhidi ya kitendo hicho. Tabia hii ya unywaji pombe ovyo, uvutaji wa bangi na sigara na matumizi ya dawa zingine za kulevya ni tabia ngeni ambayo inaathiri mfumo wa maisha kwa wanawake na wanaume.

Katika diwani ya *Bara Jingine* katika shairi “Ni Sumu kwa Watoto” (uk. 49), mshairi anaeleza chanzo cha matumizi ya pombe na dawa za kulevya hasa kwa vijana. Kutokana na maelezo ya mshairi, wazazi wengine wanachangia watoto wao kuvuta sigara na dawa za kulevya. Wanawapatia watoto pesa nyingi kama ishara ya mapenzi kwao. Watoto hao huwa hawana mambo muhimu ya kufanyia pesa hizo ila wanajaribu kuzitumia kwenye sigara na dawa za kulevya za kunusa, kunywa au kujidunga sindano. Uraibu wa matumizi ya dawa za kulevya unasababisha vifo kwa watoto hao. Mshairi anafafanua:

Kwa mapenzi yako hatari
Ya kuliwaza watoto kwa pesa,
Pesa chungu nzima ambazo
Zinawafikisha kwenye sigara na ulevi
Na kisha kwenye dawa za kulevya
Barabara inayofikisha kwenye giza baridi
La kaburi la asubuhi (uk. 50)

Ujumbe wa mtunzi ni kuwa madhara ya pombe pia yanawaathiri hata wasomi. Vijana waliosoma hadi vyuo vikuu na wakafuzu badala ya kutafuta kazi ili wapate pesa za kujikimu na kuanzisha familia zao, wanalewa na kuanza kuomba marafiki nauli na malazi. Wanakuwa mzigo na kielelezo kibaya kwa wengine katika jamii. Mshairi katika diwani ya *Redio na Mwezi* anasema kuwa watu hao huwa na upweke na hukosa mwelekeo maishani. Katika shairi “Tembo” (uk. 56) tunasoma:

Mwavuli wa shahada yake ya chuo kikuu
Ungemkinga ukatili wa jua la ulitima...
Asingekuwa akiomba marafiki nauli daima
Asingekuwa anawasumbua jamaa kupata malazi
Angekuwa na kazi, makazi, labda familia
Lakini tembo lilimtaka urafiki, akakubali
Wakawa masahibu, wakaiga chanda na pete ... (uk. 56)

Isitoshe, katika shairi “Rafiki Katili” (uk. 57) msanii anaeleza bayana matokeo ya kushiriki ulevi miongoni mwa wanaume na wanawake. Kutokana na maelezo ya mshairi katika shairi lenyewe, madhara ya tembo likishaingia mwilini mwa mtu ni wazi, iwe mijini au mashambani. Mtu akishalewa anaanza kuropokwa maneno kiholela. Watu wengine wanadondokwa na mate na hata kulala ndani ya mitaro baada ya kuishiwa na nguvu. Fauka ya hayo, watu wanapigana kwa ngumi, panga na hata bunduki kiasi cha kuuana. Madereva walevi wanasababisha vifo barabarani kwa kuendesha magari kwa kasi bila kuzingatia sheria za barabarani. Wanandoa wanapigana, mbali na kushiriki mapenzi nje ya ndoa kwa sababu ya ulevi ambapo wanaambukizwa ugonjwa wa ukimwi na kisha kufa. Akizungumzia juu ya madhara ya pombe mwilini, msanii anaeleza:

Tembo, huwezi kukana yaliyo wazi
 Unasababisha mieleka nyumbani
 Unachoma amani kwa moto wa ugomvi
 Na kuifanya nyumba kuwa medani,
 Visu vinapasua mapafu na figo
 Panga zinashtua mifupa na mishipa
 Risasi zinapiga mbizi vifuani
 Badala ya ndoa, kunabaki jivu (uk. 59)

Shairi “Evergreen Ltd.” (uk. 49) linahusu anasa katika klabu moja. Watu wanatoka sehemu mbalimbali, karibu na hata nje ya nchi ili kujifurahisha. Katika klabu hii ambayo anaiita “Evergreen” kwa maana ya raha na anasa inayodumu, kuna harufu ya pombe, mairungi na pumzi za mioshi mbalimbali. Kuna unywaji wa vileo na mihadarati ya kila aina. Kutokana na nguvu za vileo na mihadarati mwilini, watu wanafanya mambo ya ajabu na pengine kujuta kwa kuambukizana magonjwa ya zinaa. Baadaye ulevi ukiwatoka huogopa gharama za dawa kwa magonjwa walioambukizana katika vituko walivyofanya.

Kithaka wa Mberia katika diwani ya *Msimu wa Tisa* anazungumzia juu ya watoto wenye macho mekundu kwa sababu ya kutumia dawa za kulevya. Shairi “Macho Mekundu” (uk. 59) linazungumzia bayana juu ya athari za dawa za kulevya kwa watoto. Watoto hao wachanga wanaenda kunywa pombe na kutumia dawa zingine za kulevya katika vilabu na vituo vingine vya kuuzia dawa hizo. Shida kuu inatokea wanaporudi nyumbani wakiwa walevi chakari na kuwakata koo wazazi na majirani, kunyang’anya wakaazi vyakula na kuwabaka ndugu na binamu wa kike.

Matumizi ya vileo na dawa za kulevya miongoni mwa vijana ni jambo geni ambalo halikuwepo wala kukubaliwa katika jamii nyingi za Kiafrika miaka ya nyuma. Lakini kwa sababu ya usasa, limekuwa jambo la kawaida na donda sugu licha ya sheria na hatua kali zinazochukuliwa kukomesha tabia hii. Watoto wanapuuza ushauri na maonyo ya wazazi kuhusu ulevi na matumizi ya mihadarati. Watoto hao hufuata shinikizo la marafiki zao na mwishowe hujuta maishani.

Ubaguzi wa Rangi na Uwezo wa Kiuchumi

Ubaguzi ni mfumo wa kijamii wa kutoa huduma kwa upendeleo kwa misingi ya rangi, jinsia, tabaka na kabila. Mfumo wa maisha ya sasa umeibua dhana ya ubaguzi. Hili ni suala ambalo mshairi analiibua katika ushairi wake. Ubaguzi, ambao ni dhana ya “wingine” katika nadharia ya baadaukoloni unachangiwa na elimu, uwezo wa kiuchumi wa mataifa yaliyoendelea, uhaba wa huduma muhimu, ufasidi na rangi ya ngozi. Wamitila (2003) anaeleza wingine kuwa ni kumbagua mtu, asasi au kundi fulani. Dhana ya wingine katika nadharia ya baadaukoloni inaangazia namna watu wengine wanajiona kuwa bora na tofauti kuliko wenzao kwa sababu ya rangi na uwezo wao wa kiuchumi.

Kithaka wa Mberia anaangazia suala la wingine katika jamii. Kwa mfano, ubaguzi wa rangi unaonekana wazi katika diwani ya *Msimu wa Tisa* katika shairi “Muuaji Mwenye Furaha” (uk. 22). Mshairi anaeleza jinsi mwanajeshi wa kigeni mwenye ngozi nyeupe alimua mwanamke Mwafrika kwa ncha kali ya chupa na akaachiliwa huru badala ya kuhukumiwa adhabu kali kama wauaji wengine wanavyofanyiwa baada ya kupatikana na hatia. Mwanajeshi huyo anaenda kwao ughaibuni baada ya kuvuka Atlantiki na kupokelewa kwa furaha na watu wao. Kwa familia ya mwanamke Mwafrika aliyeuawa inakuwa ni kilio cha kutotendewa haki dhidi ya muuaji. Kwa kutumia tashtiti, mshairi anasema:

Kumbe! Sheria za taifa zina macho yasiyohitaji miwani
 Zinaona na kutambua vyema ngozi za washtakiwa
 Kwa nini mahakama ichanganywe weupe na weusi!! (uk. 22)

Kwingine, ubaguzi wa rangi unaonekana katika shairi “Darfur” (uk. 26). Mshairi anazungumzia masaibu ya watu wenye ngozi nyeusi katika nchi ya Sudan. Watu weusi wanawekewa vikwazo

wasipate rasilimali ya taifa lao mbali na kunyimwa nafasi ya kuongoza nchi yao. Aidha, watu weusi wanaonewa na kudhulumiwa sana, jambo ambalo linaamsha msukosuko wa kudai wapewe haki, heshima na shibe. Tunasoma:

Kutemewa mate kwa kuwa na ngozi nyeusi
Na kuwekewa vikwazo wasifikie sinia ya taifa
Kunyimwa kauli kuhusu usukani wa nchi
Na kupagazwa uzito wa maonevu na dhuluma
Kuliwasha nyoyo moto uliowaka bila kuzima
Wa kudai haki, heshima na shibe (uk. 26)

Kithaka wa Mberia anaeleza juu ya mashambulizi ya “wageni” yanayochochewa na wanasiasa katika shairi “Wahalifu Huru” (uk. 30). Wanasiasa wanachochea ghasia za ukabila ili watu wasio wenyeji wafukuzwe kutoka katika nyumba zao. Wageni wanachomewa nyumba zao, maghala ya vyakula na watu wengi wanauawa katika ubaguzi wa kikabila. Kwa mujibu wa mshairi, wanasiasa waliochochea uhasama wa makabila hawachukuliwi hatua yoyote kisheria kwa sababu wao ni wakubwa serikalini. Mshairi anasema:

Badala ya wahandisi wa jakamoyo kutetemeka mahakamani
Badala ya wenye damu viganjani kutupwa korokoroni
Wanaendesha mashangingi yenye bendera za mamlaka
Wanalipwa mishahara minono wakiitwa “viongozi wa taifa”! (uk. 30)

Watu wenye nyadhifa kuu katika jamii wanapokiuka sheria, hawachukuliwi hatua kali kwa mujibu wa sheria. Lakini mtu wa cheo cha chini akifanya kosa huchukuliwa hatua kali mara moja kwa sababu hana uwezo wa kujitetea au kununua “haki”. Sheria inatumiwa kumbagua mnyonge katika jamii.

Kuna ubaguzi wa uwezo wa kiuchumi na nguvu kati ya mataifa yaliyoendelea dhidi ya mataifa yanayoendelea. Akizungumzia jambo hili katika shairi “Mkasa” (uk.13), mshairi anaeleza namna kitendo cha ugaidi kilitekelezwa dhidi ya ubalozi wa Marekani mjini Nairobi, Kenya mnamo tarehe saba Agosti mwaka 1998. Hili ni tukio la kihistoria linaloonyesha wazi matokeo ya ubaguzi kutoka kwa mataifa yenye uwezo kwa mataifa yasiyo na uwezo kiuchumi na kiteknolojia. Ndio maana mpaka leo kuna misururu ya mashambulizi kwa vile mataifa yanayoendelea yanahisi kuwa yanabaguliwa na kunyanyaswa. Mataifa yanayobaguliwa kwa kunyimwa uwezo wa kujiendeleza kiuchumi na kiteknolojia hulipiza kisasi kupitia ugaidi ili kuthibitisha uwezo na uwepo wao pia. Mataifa yaliyostawi nayo hulenga kudhibiti nguvu na uwezo wao kwa mataifa machanga kupitia kuyawekea vikwazo vya uchumi, misaada na uwezo wa silaha za maangamizi. Mshairi anasema:

Urafiki wetu na wenye maadui wasioogopa kufa bora waue
Umetugeza nyasi ya kijani katika uwanja wa vita vya fahari (uk. 17)

Unafiki wa Kidini

Dini ni mfumo wa imani ya mtu ambao unamfanya kuamini kuwa Mungu yupo, ndiye muumba na mwenye uwezo wa kutawala maisha yake. Mbali na kumsaidia muumini kuwa karibu na muumba na kujitolea kufanya mambo yanayompendeza Mungu, dini inafaa kukuza maadili miongoni mwa wanadamu. Lakini katika ushairi wa Kithaka wa Mberia, dini inaonekana kuchangia uovu hasa pale wachungaji na waumini wanafanya kinyume na mafunzo ya dini. Dini hasa ya Kikristo ni utamaduni mgeni ulioletwa na wamishenari na kuenezwa katika mataifa ya bara la Afrika.

Kulingana na Kithaka wa Mberia, dini haijawakomboa wanadini na kuwaweka huru dhidi ya ushawishi wa tamaa za mwili. Kwa mfano, katika diwani ya *Redio na Mwezi*, shairi “Muumini” (uk. 29) linazungumzia mwenendo wa mwanamke muumini ambaye anasujudu kanisani na kumwomba Mungu amsamehe kwa kosa alilofanya kwenye klabu usiku uliotangulia. Alikunywa pombe na kushiriki ngono na sasa anaogopa kuwa huenda aliambukizwa virusi vya ukimwi. Ameshika njia panda, anashiriki kanisa na vilevile anapenda “mambo ya ulimwengu”. Mshairi anaeleza:

Au jana, Jumamosi, baada ya kikao cha pombe,

Baada ya akili kulemaa, mwili ulimhadaa
 Bila tahadhari, kiholela, akapanda angani
 Na kukata rumba ukumbini mwa upinde-wa-mvua
 Na sasa, akitapatapa katika bwawa la hofu
 Anaomba Mola amwepushe na tanzi la virusi
 Ili kaburi lisimbusu busu la kumkaribisha (uk. 29)

Katika shairi “Mchungaji na Muumini” (uk. 31) mwandishi anaonyesha unafiki wa hali ya juu pale mchungaji wa kanisa anafanya mapenzi na muumini wake katika lindi la usiku na kuendelea kuhudumu kanisani. Ni kinaya kwamba wawili hawa wanafanya kinyume cha mafundisho ya Biblia. Mshairi anaeleza:

Kesho asubuhi, mbele ya waumini, kwenye mimbari
 Mchungaji atasimama, vazi lake na darizi azizi
 Likiimba wimbo wa imani, likitangaza utakatifu
 Likificha jazanda tamu za jana, lugha ya vilua
 Likistiri siri ya wawili na ujanja wa kiroho (uk. 31)

Kwingineko, katika shairi “Mhubiri na Mjinga” (uk. 42) mshairi anaonyesha unafiki wa mhubiri na mke wa mtu wanapofumaniwa wakifanya mapenzi usiku nyumbani kwa mumewe. Mhubiri anakuwa na urafiki wa kimapenzi na mwanamke ambaye ni mmoja wa waumini wake. Anamtembelea mwanamke huyo nyumbani kwake na mume hamshuku mhubiri akifikiri ni matembezi ya kiroho. Mume anapopanga safari na kwa bahati mbaya anarudi ghafla usiku, anamfumania mhubiri na mkewe wakifanya mapenzi. Mume anakasirika kiasi kwamba anamua mhubiri. Mshairi anaeleza:

Ujanja wa mwerevu
 Na hasira ya mjinga
 Ziligongana kama radi
 Na kuzaa mkazi mpya
 Wa Jamhuri ya wafu (uk. 43)

Elimu ya Kigeni

Elimu ya kigeni ni utaratibu ambao dola la kikoloni linasilimisha ama wenyeji au kundi kubwa la watu kwa misingi yake ya kifikira na mwonoulimwengu. Elimu ya kigeni ni kipengele kimojawapo cha utamaduni mahuluti katika jamii ya leo ambayo ililetwa na wakoloni wakishirikiana na wamishenari. Elimu ya kigeni hufunzwa katika taasisi za elimu kama vile shule, vyo na vyo vikuu. Isitoshe, inasambazwa kupitia vyombo vya habari kama vile televisheni, radio, magazeti na tovuti. Kimsingi, elimu inayofundishwa shuleni hufunzwa kwa kutumia lugha ya mkoloni hasa Kiingereza. Vitabu vya kufundishia, kusomwa na mawasiliano mengi hutekelezwa kwa lugha ya Kiingereza kuliko lugha za wenyeji. Kulingana na mshairi, huu ni ukoloni mamboleo. Ni kwa sababu hii ambapo Ngugi wa Thiong’o katika kitabu chake *Decolonizing the Mind* (1986) alipendekeza kuwa badala ya kutumia lugha ya kigeni, Waafrika waanze kujieleza na kuzungumzia masuala yao kwa kutumia lugha zao za kienyeji.

Kithaka wa Mberia anaonyesha kuwa elimu inachangia kupanua mpaka kati ya wasomi na wasio wasomi na hivyo kuchangia kutokuwepo kwa usawa. Matajiri wanatumia uwezo wao kusomesha watoto wao katika shule nzuri na vyo vya ughaibuni huku watoto wa maskini wakisomea katika shule duni au kutosoma kabisa. Kwa upande mwingine, hata ingawa watu wengi wamesoma, nafasi za kazi hazitoshi kwa wasomi. Vijana wengi waliosoma hawana kazi. Nafasi chache za kazi zilizopo zinashindaniwa. Hali hii inazua ufasidi kwa vile wasiostahili kupata kazi hupata kazi kwa mlango wa nyuma. Baadhi ya wasomi wanaokosa kazi, wanajiingiza katika uovu kama vile ukahaba, ujambazi na matumizi ya mihadarati kwa sababu ya kukata tamaa.

Katika suala la elimu, mwandishi anakejeli tabia za wahadhiri wa vyo vikuu ambao licha ya kupewa taadhima kuwa ni wataalamu wa masuala mengi, baadhi yao hawana maarifa ya kujivunia. Anasema kuwa ukimuuliza mhadhiri maswali yaliyo nje ya yale alifunzwa na walimu wake basi

atahindwa kukujibu. Shida ni kuwa amezoea kufunza kile alifunzwa na walimu wake. Hajafanya utafiti zaidi wa kupanua maarifa zaidi ya kile alichofunzwa. Katika diwani ya *Redio na Mwezi* katika shairi “Samaki Nje ya Maji! (uk. 16) mshairi anasema:

Katika anga nyerezi la usomi
Leo nilimkuta mhadhiri
Mwenye shahada ya kilele
Katika taaluma maalum
Bali, umsukumapo kwa ulimi
Na kumtoa pahali pa mazoea
Alipowekwa na walimu wa jana
Anakwama kama samaki ambaye
Amesukumwa nje ya maji (uk. 17)

Kithaka wa Mberia akiendelea kumulika matatizo ya elimu katika vyo vikiu, anaonyesha matatizo na uovu uliokithiri vyuoni. Katika shairi “Wafu Kiwandani” (uk. 20) mshairi analinganisha wahadhiri ambao hawajaboea sawasawa katika taaluma zao na wafu. Anashangaa kuwa si vigumu kukutana na mfu akibeba faili kuku, chaki na kifutio akielekea darasani. Anasema kuwa walimu kama hawa walipata nafasi hiyo ya kufundisha kupitia upendeleo na ufasadi. Maadam mtu anamjua mkubwa fulani basi atapata nafasi ya kufunza chuoni hata kama hakuhitimu vizuri. Mshairi anauliza kuwa ikiwa walimu hawa hawana maarifa ya kutosha, watafundishaje? Isitoshe, anaonyesha vile upendeleo na ufasadi umekithiri katika taasisi za elimu ya juu, jambo ambalo halistahili kufanyika kwani mtu anafaa kupewa nafasi humo kutegemea uwezo wake wa kielimu. Tunasoma:

Hawa maiti wanaotembea
Walitolewa makaburini
Na kuingizwa kiwandani
Kupitia mlango mchafu
Wa upendeleo na ufasadi... (uk. 20)

Hitimisho

Suala la utamaduni mahuluti linaonekana wazi katika ushairi wa Kithaka wa Mberia. Ni jambo ambalo limetokana na tamaduni mbalimbali kuathiriana. Ubepari na unyonyaji wa kiuchumi ni utamaduni ulioasisiwa na kuja kwa wakoloni na athari zao zinashuhudiwa hadi leo. Teknolojia kupitia mitandao na filamu imechangia utamaduni huu mgeni kuenea kwa haraka katika jamii ya leo. Vilevile, tumebainisha kuwa suala la vileo na mihadarati miongoni mwa vijana na watu wazima ni athari nyingine ya utamaduni mahuluti. Ubaguzi wa rangi na hadhi katika jamii ungalipo. Fauka ya hayo, tumeona kuwa unafiki wa kidini na elimu ya kigeni yote haya ni matokeo ya utamaduni mahuluti.

Marejeleo

- Hall, D. (2001). *Literary and Cultural Theory: From Basic Principles to Advanced Applications*. New York: Houghton Mifflin Company.
- Wa Mberia, K. (1997). *Mchezo wa Karata*. Nairobi: Marimba Publications Limited.
- _____ (2001). *Bara Jingine*. Nairobi: Marimba Publications Limited.
- _____ (2005). *Redio na Mwezi*. Nairobi: Marimba Publications Limited.
- _____ (2007). *Msimu wa Tisa*. Nairobi: Marimba Publications Limited.
- Wa Thiong’o, N. (1986). *Decolonizing the Mind*. Nairobi: Heinemann Educational.
- Wafula, R. na Njogu, K. (2007). *Nadbaria za Uhakiki wa Fasibi*. Nairobi: Jomo Kenyatta Foundation .
- Wamitila, K. (2002). *Uhakiki wa Fasibi: Misingi na Vipengele vyake*. Nairobi: Phoenix Publishers Limited.
- _____ (2003). *Kamusi ya Fasibi: Istilabi na Nadbaria*. Nairobi: Focus Books.